

Násilí ve Starém zákoně: Svatá válka a dětské oběti

DALIBOR PAPOUŠEK
(Ústav religionistiky FF MU)

Podoby násilí ve Starém zákoně

Prováděli staří Izraelité **genocidu ?**

❖ dobývání zaslíbené země Jozuem

Vykonávali staří Izraelité **lidské oběti?**

❖ dětské oběti Molekovi

Dobývání zaslíbené země

- Jozue legitimizován jako nástupce Mojžíše (zastavení vod Jordánu, *Joz 3*)
- země získána v důsledku vojenských akcí Izraelitů, vedených Jozuem
- válečné aktivity Izraelitů z nařízení a s podporou izraelského Boha (*Dt 7*)

Svatá válka jako etnická čistka?

Hospodinova výzva a varování (*Dt 7,1-4*)

(1) Až tě Hospodin, tvůj Bůh, uvede do země, kterou přicházíš obsadit, zažene před tebou početné pronárody, Chetejce, Girgašeje, Emorejce, Kenaance, Perizejce, Chívejce a Jebúsejce, sedm pronárodů početnějších a zdatnějších než ty, (2) **Hospodin, tvůj Bůh ti je předá, abys je pobil. Vyhubíš je jako klaté (*cherem*), neuzavřeš s nimi smlouvu (*berit*) a nesmiluješ se nad nimi,** (3) nespřízníš se s nimi, svou dceru neprovdáš za syna někoho z nich ani jeho dceru nevezmeš pro svého syna. (4) To by odvrátilo tvého syna ode mne, takže by sloužili jiným bohům. Hospodin by proti vám vzplanul hněvem a rychle by tě vyhladil.

Genocida ve jménu svaté války?

Dobývání zaslíbené země (*Joz 10,8-11.40*)

(8) I řekl Hospodin Jozuovi: „Neboj se jich, neboť jsem ti je vydal do rukou. Žádný z nich před tebou neobstojí.“ (8) Jozue táhl z Gilgálu po celou noc a náhle je přepadl. (10) A Hospodin je před Izraelem uvedl ve zmatek. Připravil jim u Gibeónu zdrcující porážku, Pronásledoval je směrem k bétchorónskému svahu a pobíjel je až do Azeky a Makedy. (11) Když před Izraelem utíkali a byli na bétchorónské stráni, vrhal na ně Hospodin z nebe balvany až do Azeky; tak umírali. Těch, kteří zemřeli po kamenném krupobití, bylo více než těch, které Izraelci pobili mečem.

(40) Tak vybil Jozue celou zemi ... Nikoho nenechal vyváznout, vše, co dýchalo, vyhubil jako klaté, jak přikázal Hospodin, Bůh Izraele.

Archeologická evidence

- existence Izraele poprvé doložena Merenptahovou stélou (ca 1210 př.n.l.)
- archeologický výzkum dlouho tradičně zaměřen na opevněná města v pobřežní nížině a údolích (kontinuita z mladší doby bronzové)
- průlom přinesl až průzkum centrální vysočiny (osídlení až v době železné I)
- malé neopevněné vesnice, bez nálezů zbraní

Merenptahova stéla (26-28)

Knížata jsou pokořena a jen říkají: „Šalom!“
Žádný z příslušníků Devíti luků už nezvedá hlavu.
Cekenu [Libye] je poražen, Chatti [země Chetitů]
je v klidu,

Kanaán je zbědovaný.

Aškalón je dobyt, Gezer uchvácen.

Jenoam už neexistuje.

Izrael je zpusťošěn a nemá plody.

Charu [Sýrie/Palestina] se stal vdovou (vydanou
napospas) Egyptu.

Všechny země jsou v klidu.

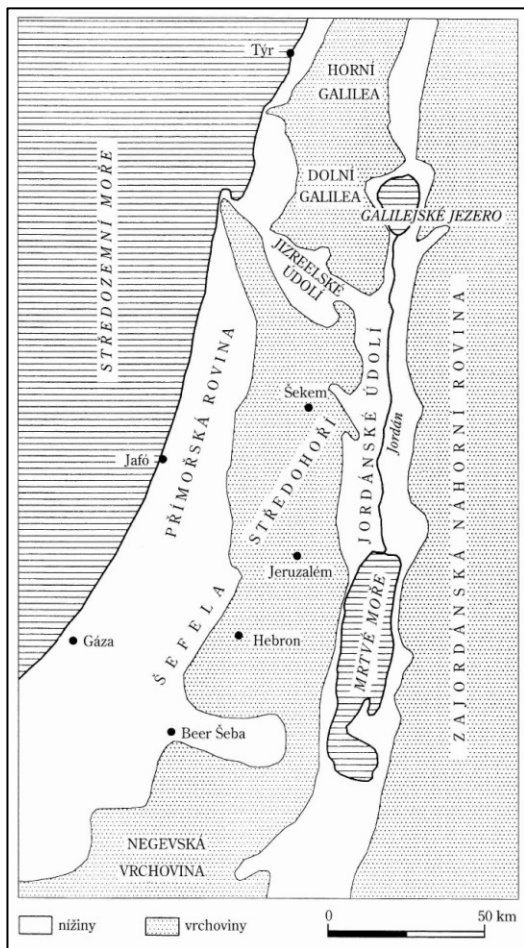
Každého, jenž se volně pohyboval, zastavil král
Horního a Dolního Egypta, Baenre Merenptah,
syn Réa, Merenptah Hetephermaat,
obdarovávaný životem každý den jako Ré.

(překlad Břetislav Vachala)

Tradiční rozložení kmenů Izraele

Geografické oblasti Palestiny

Zdroj: Finkelstein – Silberman 2007, s. 27, obr. 1.

Izraelské kmeny ve 12.-11. století př. n. l.

Zdroj: Wikipedie.

Osídlovací vlny na centrální vysočině

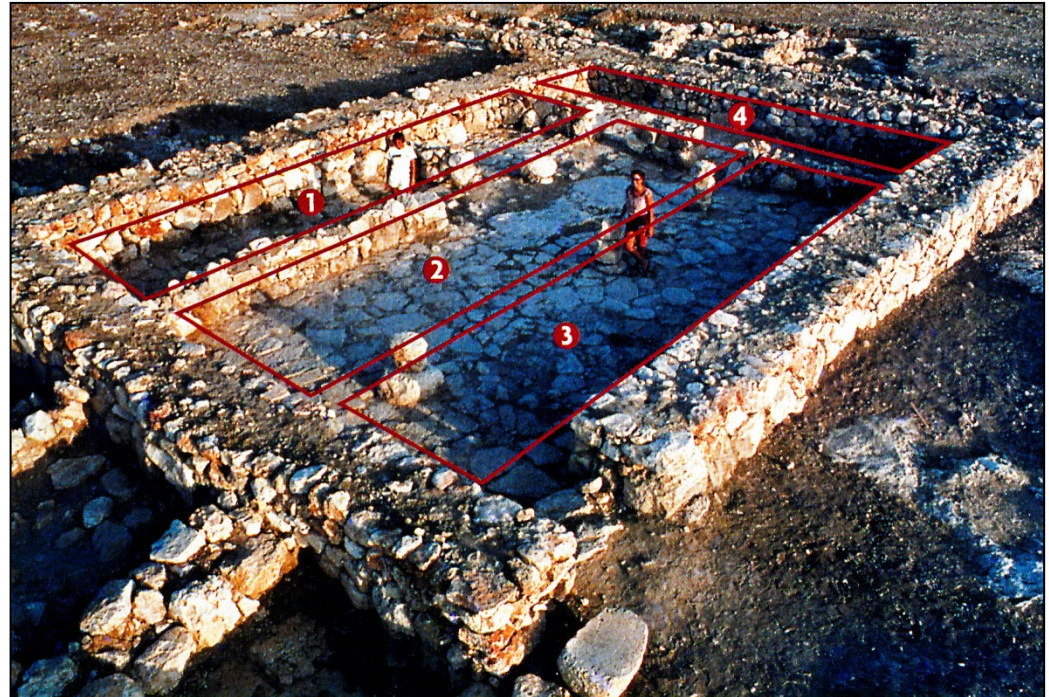

Období	Datování (př.n.l.)	Charakteristika
Starší doba bronzová	3500 – 2200	První osídlovací vlna (asi 100 sídel)
Přechodná doba bronzová	2200 – 2000	Krize osídlení (většina sídlišť opuštěna)
Střední doba bronzová	2000 – 1550	Druhá osídlovací vlna (asi 220 sídlišť)
Mladší doba bronzová	1550 – 1200	Krize osídlení (jen asi 25 sídel)
Doba železná I	1200 – 900	Třetí osídlovací vlna (asi 250 sídel)
Doba železná II	900 – 586	Rozvoj osídlení (více než 500 sídel v 8. stol.)

Izraelské lokality z doby železné I

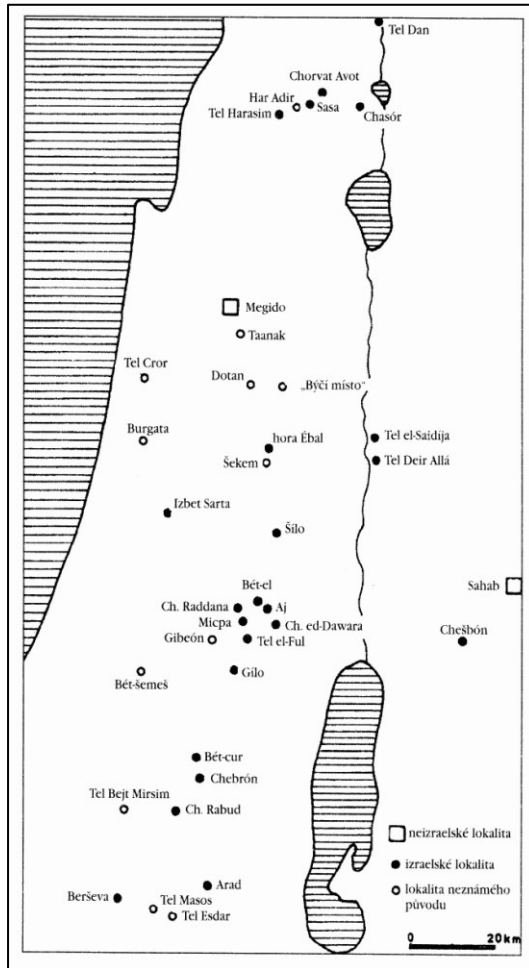

Dům se sloupovým dvorem (Izbet Sarta)

Zdroj: Dever 2010, s. 69.

Zdroj: Faust 2009, s. 66.

Archeologický obraz (Proto)Izraelitů

- spíše autochtonní obyvatelstvo, které přešlo od (polo)nomadismu k usedlému způsobu života
- důvodem přerušení směny pastevců s městy, která nebyla v důsledku mocenských otřesů schopna produkovat přebytky obilí
- prostá materiální kultura (Proto)Izraelitů neumožňovala vojenské dobytí opevněných měst
- od ostatních náhorních oblastí se jejich kultura liší jen absencí prasečích kostí

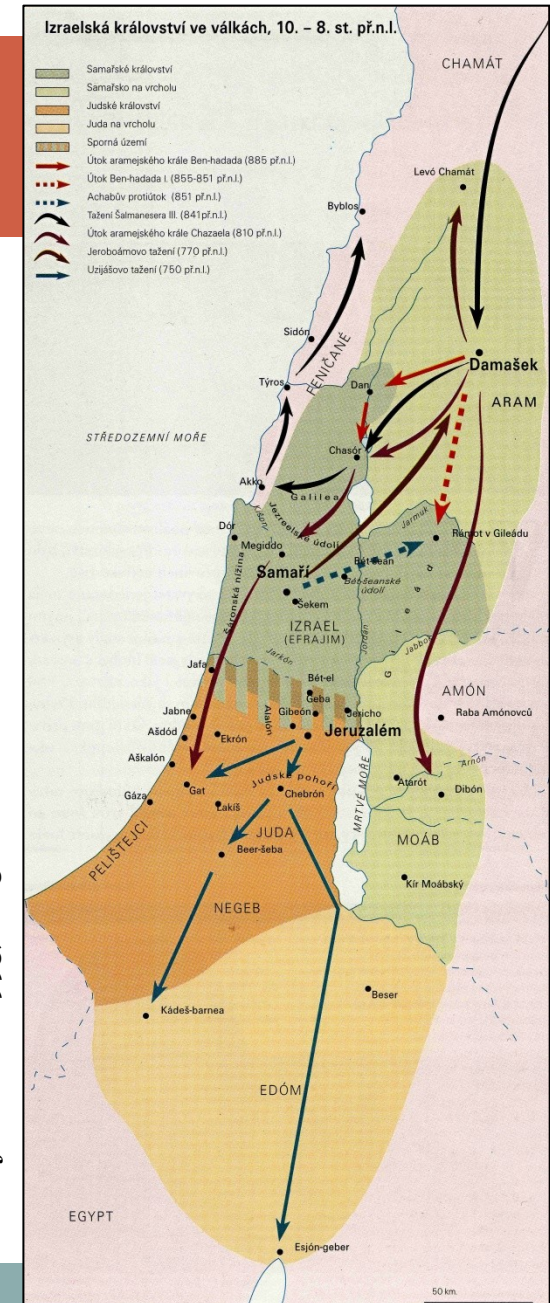
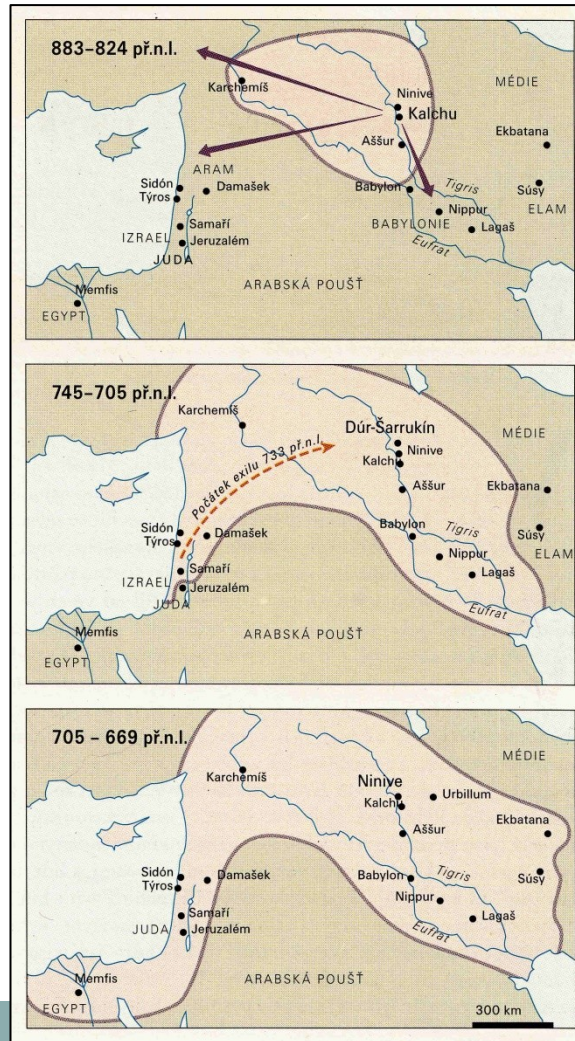
Izraelské a Judské království pod tlakem Asýrie

Izraelské království

- jádrem území kmenů Efrajim a Manases
- hl. město Samaří
- vyvráceno Asýrií 722 př.n.l.

Judské království

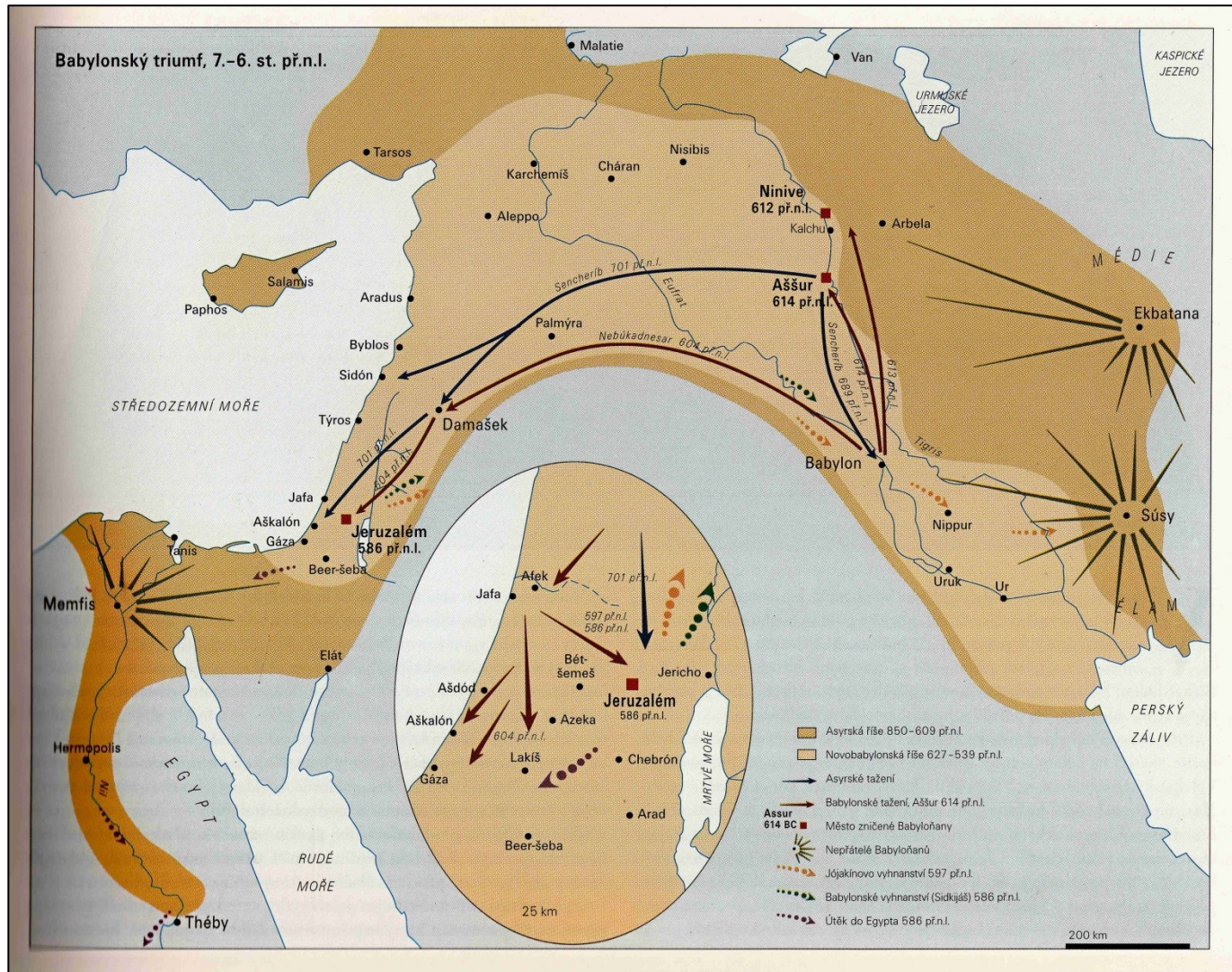
- jádrem území kmene Juda
- hl. město Jeruzalém
- ohrožováno Asýrií 701 př.n.l.
- vyvráceno Babylónií 586 př.n.l.

Zdroj: Barnavi 1995, s. 23.

Zdroj: Barnavi 1995, s. 21.

Judské království pod tlakem Babylónie

Zdroj: Barnavi 1995, s. 25.

Reformní králové Judského království

Chizkijáš (715–687 př.n.l.)

- konsolidace judského státu
- obnova jeruzalémských hradeb, vodovod
- náboženská očista, polyjahvismus
- Sinacheribovo tažení do Palestiny (701 př.n.l.)

Jóšijáš (640–609 př.n.l.)

- náboženská reforma, monojahvismus
- deuteronomistická teologie

Textová kritika hebrejské Bible

Nová dokumentová hypotéza podle Julia Wellhausena (1844-1918)

JAHVISTA (J) 850 př.n.l.			
ELOHISTA (E) 750 př.n.l.	redakce JE 650 př.n.l.		
	DEUTERONOMISTA (D) 622 př.n.l.	redakce D 550 př.n.l.	
		KNĚŽSKÝ KODEX (P) 500-450 př.n.l.	redakce P 400 př.n.l.

Zdroj: Bič 1989, s. 535.

Asyrské vazalské smlouvy

Asarhaddonova smlouva (672 př.n.l.):

Budeš milovat Aššurbanipala, ... syna Asarhaddona, krále Asýrie, jako sebe sama.

Aššurbanipalova smlouva (asi 650 př.n.l.):

Budeme milovat Aššurbanipala, krále Asýrie, a budeme nenávidět jeho nepřitele. Od tohoto dne a po dobu našeho života, Aššurbanipal bude naším králem a pánem. Nenastolíme a ani pro nás nebudeme hledat jiného krále.

Struktura asyrských vazalských smluv

- často „historický prolog, vypovídající o setkání vládce a vazala
- ústřední přikázání (přísaha asyrskému králi)
- zvláštní ustanovení (poplatky, vojenské povinnosti)
- vzývání bohů jako svědků, kteří zaručují platnost smlouvy
- požehnání a kletby pro ty, kteří respektují či nerespektují ustanovení smlouvy

Analogie vazalských smluv s Desaterem

Desatero (*Dt 5,6-11; srov. Ex 20,2-7*)

(6) Já jsem Hospodin, tvůj Bůh,; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.

(7) Nebudeš mít jiného boha mimo mne.

(8) Nezobrazíš si Boha zpodobením něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. (9) Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já Hospodin, tvůj Bůh, jsem Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech i do třetího a čtvrtého pokolení těch, kdo mně nenávidí, (10) ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.

(11) Nezneužíješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.

Hospodin jako krutý vladař a dobyvatel

- v deuteronomistické teologii Hospodin vystupuje jako tyran a uzurpátor
- od svého lidu, který zavázal smlouvou (*berit*), vyžaduje slepou poslušnost a trestá každé překročení svých zákonů nejhoršími kletbami (*cherem*)
- v duchu deuteronomistické historiografie je toto pojetí promítnuto zpět do minulosti – dobývání země Jozuem (*Joz 1-12*)
- ideologie v souladu s územními nároky Judského království na někdejší území Izraelského království (podobný význam má i idealizovaná vize spojeného království za Davida a Šalomouna)
- ostrý protiasyrský osten, Judejci jsou podřízeni výlučně Hospodinu, nikoli asyrskému králi

Základní schéma „svaté války“

- nepřítel se staví do pozice útočníka proti Izraeli
- reakce Izraele; ztráta odvahy, strach, křik (k Hospodinu)
- povzbuzení nebát se nepřítele, nýbrž věřit v Hospodina
- Hospodin vychází před Izrael a sám svádí bitvu
- zázračný zásah Hospodina, jehož následkem nepřítel ztrácí odvahu
- díky předešlé události dochází k naprostému vítězství nad nepříteli
- ti jsou pronásledováni a do posledního vyhubeni
- Izraelité si nesmí ponechat nic z kořisti, protože jako klatá náleží Hospodinu

Obětování Izáka

Akeda (hebr. „upoutání“; příp. *akedat Jicchak* – „upoutání Izáka“)

- příběh o Abrahámově zkoušce (*Gn 22,1-19*)
- na Hospodinovu výzvu Abrahám upoutá Izáka za ruce a nohy k oltáři
- je odhodlán přinést syna jako zápalnou obět
- Hospodin Abraháma v poslední chvíli zastaví a náhradou je přinesena zástupná obět berana

Akeda

Obětování jediného syna (*Gn 22,1-14*)

(1) Po těchto událostech chtěl Bůh Abraháma vyzkoušet. řekl mu: „Abraháme!“ Ten odpověděl: „Tu jsem.“ (2) A Bůh řekl: „Vezmi svého jediného syna Izáka, kterého miluješ, odejdi do země Mórija a tam ho obětuj jako oběť zápalnou na jedné hoře, o níž ti povím!“ (3) Za časného jitra osedlal tedy Abrahám osla, vzal s sebou dva své služebníky a svého syna Izáka, našťípál dříví k zápalné oběti a vydal se k místu, o němž mu Bůh pověděl. ... (9) Když přišli na místo, o němž mu Bůh pověděl, vybudoval tam Abrahám oltář, narovnal dříví, svázal svého syna do kozelce a položil ho na oltář, nahoru na dříví. (10) I vztáhl Abrahám ruku po obětním noži, aby svého syna zabil jako obětního beránka. (11) Vtom na něho z nebe volá Hospodinův posel: „Abraháme, Abraháme!“ Ten odpověděl: „Tu jsem.“ (12) A posel řekl: „Nevztahuj na chlapce ruku, nic mu nedělej! Právě teď jsem poznal, že jsi bohobojný, neboť jsi mi neodpeřel svého jediného syna.“ (14) Abrahám se rozhlédl a vidí, že vzadu je beran a obětoval jej v zápalnou oběť místo svého syna.

Synagoga Bet Alfa

podlahová mozaika, 6. stol. n.l.

Textová kritika

- *Gn 22* je jediný text, v němž Abrahám přináší oběť
- **Mórija** není geografický, nýbrž teologický termín (odvozeno od slovesa „vidět“, jež v textu hraje zásadní roli)
- podle *2 Pa 3,1* je Mórija totožná s horou, na níž stojí Jeruzalémský chrám
- autor *Gn 22* zřejmě tuto identifikaci znal, neboť respektuje **deuteronomistickou teologii**, podle níž je Jeruzalémský chrám jediným přípustným místem obětní bohoslužby

Polemika s dětskými obětmi

- *Gn 22* je didaktický příběh, který ujišťuje, že izraelský Bůh nežádá lidské oběti
- polemika s kultem božstva jménem **Molek**, jemuž byly přinášeny dětské zápalné oběti

Menašeho dětská oběť (2 Kr 21,1-17)

(2) [Král Menaše d]opouštěl se toho, co je zlé v Hospodinových očích, podle **ohavností pronárodů**, které Hospodin před Izraelci vyhnal. ... (6) **Svého syna provedl ohněm ...**

Jóšijášova náboženská očista

Vymýcení Molekova kultu (2 Kr 23,10)

[Jóšijáš p]oskvrnil i **Tófet** v **Údolí syna Hinómova**, aby už nikdo neprovedl svého syna nebo dceru ohněm k počtě Molekově.

- Údolí syna Hinómova, hebr. *ge (ben-)Hinom*, odtud *gehenna* jako pozdější židovský výraz pro „peklo“

Pozdější polemika s Molekovým kultem

Diodóros Sicilský (20,14):

- bronzová socha boha Krona (řec. ekvivalent Moleka), na kterou se pokládaly děti a nechaly se sklouznout do jejího rozpáleného nitra

Bošetová vokalizace

- masoretské pejorativní doplnění samohlásek do souhláskového záznamu slov označujících pohanské jevy (hebr. *bošet* – „ohavnost, hanebnost, nestydatost“)
- *tefet* – *tofet* („žároviště“, místo Molekova kultu)
- *Melek* – *Molek* (titul božstva v původním významu *mlk* – „král“)

Zdroj: Wikipedie.

Johann Lund, *Die Alten Jüdischen Heiligthümer* (1711, 1738)